

Complexnummer: 531771

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Fort bij Asperen

Aantal complexonderdelen

10

Monumentnummers van complexonderdelen

531772, 531773, 531774, 531775, 531776, 531777, 531778, 531779, 531780, 531781

Woonplaats

Acquoy

Gemeente

West Betuwe

Provincie

Gelderland

Locatie van het hoofdoject

Acquoy, Fort bij Asperen

Complexomschrijving

Cluster 67. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX FORT BIJ ASPEREN

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gedeclassificeerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: *La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire*. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaiersluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Gedurende de eerste bouwphase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwphase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867 - ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaaid. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee gingen men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

FORT BIJ ASPEREN

Inleiding complex

Het FORT BIJ ASPEREN dateert in eerste aanleg uit het eind van de 18de eeuw (1794), ter plaatse van een uit 1794/95 daterende versterking: Castor. De wapenplaats was een op de linkeroever (hier: westzijde) van de Linge gesitueerde tegenhanger van het oostelijker gelegen Fort bij Asperen. De twee waren aan het eind van de 18de eeuw aangelegd als de aarden dijkposten Castor en Pollux. Het werd vernieuwd in het midden van de 19de eeuw, in de jaren 1845-1850. Het fort is in het kader van de wapenwedloop van de jaren '70 belangrijk gemoderniseerd in de jaren rond 1880. Het Fort bij Asperen is genoemd naar het iets ten westen ervan, aan de andere zijde van de Linge gelegen plaatsje Asperen. In het midden van de 19de eeuw is het als aardwerk bestaande Fort bij Asperen als een zogenoemd torenfort ontwikkeld. Toen het fort werd gemoderniseerd is gekozen voor een omgracht, min of meer lensvormig aardwerk, waarin de toren een vrijwel centrale plaats kreeg. De toren wordt sedert omstreeks 1880 aan de oostzijde beschermd door een aangeaarde contrescarp. Hierin kwamen zogenoemde bomvrije onderkomens tot stand. In latere fasen werd aan het Fort bij Asperen zelf relatief weinig gewijzigd, maar bij de toegang (aan de keelzijde) kwam in de periode 1914-1918 nog wel een schervrij betonnen wachthuis tot stand, waarna in de aanloop tot de Tweede Wereldoorlog nog enige gewapend betonnen groepsschuilplaatsen zijn gebouwd. Het Fort bij Asperen vervult sinds enige jaren een culturele functie, mede waartoe vanaf omstreeks 2009 een restauratie en gedeeltelijk herbestemming van het fort gaande is. Hierbij is onder meer de dekking van de toren (partieel) afgegraven en is een 'droog onderkomen' op het dak tot stand gekomen.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Ligging en relatie met andere complexen

Het fort is aangelegd op een in meerdere opzichten strategische plaats. Ten eerste waren de moeilijk inundeerbare hogere gronden van de oeverwallen aan weerszijden van de Linge mogelijke accessen, die door middel van het fort verdedigd werden. Verder konden door middel van het fort inundatiesluizen en andere werken in dit gebied worden beheerst, terwijl het dijkstelsel ten westen van het fort deel uitmaakte van de hoofdweerstandslijn. Het Fort bij Asperen kon flankerende dekking geven aan het ongeveer 1 km naar het zuidoosten, aan de andere zijde van de Linge gelegen Fort bij de Nieuwe Steeg, dat voor een deel dezelfde accessen bestreek. Het Fort bij Asperen werd op zijn beurt gedekt door de iets westelijk ervan gelegen Wapenplaats bij Asperen en door de Batterij aan de Nieuwe Lingedijk. Tevens bestond er een directe relatie met de vele in het Laat-Interbellum gebouwde kleine betonnen werken in de Diefdijklinie, de Lingedijken en de Nieuwe Zuider Lingedijk.

Omschrijving complex

Het ongeveer 3 ha beslaande FORT BIJ ASPEREN bestaat uit een lensvormig (bijna halfcirkelvormig) aardlichaam met aan de noord- en zuidzijde vrij scherpe begrenzingen, dat vrijwel geheel is omgeven door een natte gracht en waarop, behalve een toren met contrescarp, onder meer enige gewapend betonnen groepsschuilplaatsen voorkomen. Direct buiten de natte gracht bevinden zich de buitenoevers en intacte onderdelen van een omleidingsweg en een onderhoudsweg.

De bescherming van het Fort bij Asperen betreft de volgende complexonderdelen:

- \tFORTAANLEG EN AARDWERKEN, WAARIN RESTEN VAN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-) WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE

- \tTOREN

- \tCONTRESCARP, WAARIN REMISE, BUSKRUIT- EN PROJECTIELENMAGAZIJN EN VULPLAATS

- \tBETONNEN WACHTHUIS / WACHTGEBOUW

- \tGROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P

- \tHOUTEN LOODS

- \tBETONNEN WAARNEMINGSPOSTEN

- \tFORTWACHERSWONING

- \tSTENEN SCHUUR

- \tNISSENHUT/ OPSLAGGEBOUW / MAGAZIJN

Waardering complex

FORT BIJ ASPEREN is van algemeen belang vanwege:

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw)

Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een torenfort met aardwerken uit de periode 1845-1850 bij een rivieracces en bij inundatiewerken. Het complex is voorts een voorbeeld van een strategisch gelegen, in een latere ontwikkelingsfase met aard- en metselwerk verbeterd en uitgebreid torenfort.

* Krijgshistorische waarden en systeemwaarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde verdedigingswerken die dienden ter afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Wapenplaats en sluis bij Asperen, Sluizen bij Asperen, het Fort bij de Nieuwe Steeg en de werken aan de Nieuwe Zuider Lingedijk. Tevens is hier sprake van een vrijwel gave relatie met het schootsveld.

* Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds de fysieke onderdelen, kenmerken en vele omgevingskenmerken vertoont die destijds tot bouw en aanpassing aanleiding waren.

* Het complex is gaaf bewaard omdat qua structuur en fysiek voorkomen de hoofdzaken van de toestand in de jaren '80 van de 19de eeuw zijn bewaard en nauwelijks zijn gewijzigd.

Monumentnummer*: 531772

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82971/189

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Acquoy Fort bij Asperen

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Beesd	L			1161
Beesd	L			1162
Beesd	L			1163
Beesd	L			723
Beesd	L			722
Beesd	L			69
Beesd	L			904
Beesd	L			905

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTAANLEG EN AARDWERKEN, WAARIN RESTEN VAN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-) WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE Het Fort bij Asperen is een van de tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie behorende torenforten die voorzien zijn van typerende aarden en aangeaarde onderdelen. Forten en vergelijkbare werken werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen, die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de werken is, behalve dit gewoonlijk tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol vervulde of kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden, gedekte toegangen, bestrate paden en appelplaatsen. De aardwerken zijn in sterk van elkaar verschillende grondplannen aangelegd, vaak met een of meer bastions, die eveneens in vorm konden verschillen. Rond het aardlichaam kwam - indien mogelijk - een natte gracht te liggen, terwijl de werken gewoonlijk waren omgeven door een militaire begrenzing, die was aangeduid met grenspalen. Over de gracht lag gewoonlijk een (beweegbare) brug - verschillende typen komen voor - maar soms bestond een vaste oeververbinding, bijvoorbeeld in de vorm van een dam, die deel (kunnen) uitmaken van het wegensysteem. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg of pad, dat zowel in de vorm van een gedekte weg kon zijn aangelegd, als ook wel gelijk met of zelfs boven maaiveldniveau lag. Deze wegen of paden konden verschillende functies hebben, uiteenlopend van openbare weg tot onderhoudspad, en ook van militaire gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog eveneens zeggenschap had, de zogenoemde Militaire Landsgrond.

Omschrijving

FORTAANLEG EN AARDWERKEN, WAARIN RESTEN VAN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-) WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE Het Fort bij Asperen bestaat in hoofdzaak uit een lensvormig (bijna half rond) aardwerk met de sterkste ronding naar de oostzijde en met verschillende niveaus, waarvan de noord- en zuidzijde tamelijk scherpe vormen kent. De halfronde contrescarp volgt ruwweg de lijn van het oostelijke aardwerk. De aardwerken omsluiten het open fortterrein of terreplein vrijwel geheel, terwijl toren en contrescarp door min of meer op elkaar aansluitende aardwerken zijn gedekt. Het fort is destijds op de noordelijke of rechter (hier oostelijk gelegen) Lingedijk gebouwd, met als gevolg dat de (openbare) weg over de dijk (aanvankelijk oostelijk, maar) na ca. 1880 westelijk om het fort is geleid. Het terrein is nog grotendeels in de toestand van rond 1880. De bij de modernisering van die tijd gedempte cirkelvormige gracht rond de toren is toen deels tot een open terrein omgevormd en deels benut voor het opwerpen van de contrescarp, terwijl de toegang tot het fort (die tot die tijd aan de zuidzijde lag) zich nu nog steeds aan de noordwestzijde bij de Lingedijk bevindt. De gracht van het Fort bij Asperen is nog vrijwel compleet aanwezig en vormt een ruime omkadering van de aanleg van het fort. Aan de westzijde was het fort van oudsher over een brug bereikbaar, maar deze is intussen vervangen door een dam over de gracht. De openbare omleidingsweg ligt op de westelijke buitenoever van de natte gracht en valt daar samen met de huidige Noorder Lingedijk; dit is een aanpassing, uitgevoerd rond 1880. Langs vrijwel de gehele oostzijde van de natte gracht zijn resten van een smal onderhoudspad op kadenniveau aanwezig; het pad is vanuit het zuiden toegankelijk via een relict van de vroegere Lingedijk. De gracht staat aan de noordzijde in een brede, open verbinding met het Acquoyse Wiel (relict van een dijkdoorbraak); hier ontbreekt van oudsher een onderhoudsweg. De omleidingsweg wordt nabij het wiel doorsneden door een inundatiesluis, die in verbinding staat met de Linge. Door middel van deze sluis kon het waterpeil in de natte gracht en het wiel worden gesteld. De oorspronkelijk met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, is op de bij dit document behorende kaart aangeduid.

Waardering

De FORTAANLEG EN AARDWERKEN, WAARIN RESTEN VAN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-) WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE van het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg met wegen- en padenstelsel, aarden dekking voor verschillende functies, gracht, omleidingsweg en door middel van grenspalen aangeduide militaire zone uit de periode 1845-1850, dat in een latere ontwikkelingsfase, rond 1880, is verbeterd en uitgebreid.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de vrijwel gave relatie met het aangrenzende en uitzonderlijk omvangrijke sluiscomplex, de Wapenplaats bij Asperen en het schootsveld.

* Het onderdeel is representatief omdat het verschillende fasen in de ontwikkeling van accesverdediging op grote schaal en in grotendeels ongeschonden fysieke omgeving laat zien en in het bijzonder die van de toepassing van aarden dekking en van natte grachten rond forten.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in sinds omstreeks 1900 vrijwel ongewijzigde staat het systeem van bescherming door middel van aarden dekking laat zien en omdat het grondplan, de gehele gracht en de ringweg vrijwel onveranderd bewaard zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531773

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	28 november 2014
Kadaster deel/nr	82972/55

Woonplaats*	Gemeente*	Provincie*
Acquoy	West Betuwe	Gelderland

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Beesd	L			1163

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

TOREN als onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter afsluiting en verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Torens op forten zijn tot in de jaren '60 van de 19de eeuw gebouwd, te beginnen in de Napoleontische Tijd; in Nederland - behoudens enkele uitzonderingen uit omstreeks 1810 - echter pas vanaf omstreeks 1840. Torens hebben gewoonlijk een ongeveer cirkelvormig grondplan met een diameter van enkele tientallen meters en ze worden of werden omgeven door een droge of een natte gracht. Ze zijn twee, drie of vier verdiepingen hoog en bestaan uit zwaar - meters dik - metselwerk. Uitgangspunt was dat de ronde vorm goed bestandig was tegen inslagen van kanonvuur, terwijl de defensie kracht naar alle richtingen min of meer gelijkwaardig kon zijn. Door opstelling van ver reikend geschut bovenop de torens - waar tevens de uitkijk was gevestigd - dacht men in gunstige verdedigende positie te verkeren. Voor de nabije verdediging dienden (talrijke) schietgaten voor kanon- en geweervuur. Met de komst van geschut met getrokken loop en vooral van brisantgranaten, was het echter afgelopen met de torenforten: ze bleken toch kwetsbaar, waren relatief gemakkelijke doelwitten en verloren hun defensieve vermogen dus binnen weinige jaren. Als gevolg hiervan zijn verschillende torens van hun hoogste verdieping(en) ontdaan en voorzien van aarden beschermingswallen. Wat bleef was hun functie als onderkomen voor manschappen en materieel. Bekende torens (als of op forten) in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn die te Weesp, Fort Honswijk en het Fort bij Asperen. De meeste torens zijn vanaf de jaren '60 van de 19de eeuw onderdeel van in met aarden werken en (natte) grachten omgeven fortcomplexen, zoals ook die van het Fort bij Asperen. Bij restauratie en herbestemming zijn elementen van de toren aangepast, met name op het aardgedekte dak.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

TOREN, iets westelijk van het midden op het aardwerk van het Fort bij Asperen. Op een ronde plattegrond gebouwde, bakstenen toren die de kern van het verdedigingswerk is. De toren kwam tot stand in de jaren 1847-1850, nadat eerst aardwerken en een fundering waren gerealiseerd. De toren heeft een diameter van ongeveer 33 m. Het metselwerk van de gevel is asymmetrisch uitgevoerd: de wanden aan de oostzijde zijn dikker dan die aan de westzijde. De toren van het Fort bij Asperen telt een drietal bouwlagen, inclusief de kelderverdieping. De gevel eindigt met een rollaag; bovenop het bouwwerk bevindt zich van oudsher een metersdikke aarden dekking met hierin een systeem voor waterberging. Rond de toren lag tot omstreeks 1880 een ringvormige, natte gracht; bij de modernisering is deze gracht gedempt, waarbij het vrijkomende terrein aan de oostzijde is benut voor het opwerpen van de contrescarp. De gevel was rondom voorzien van vele gevelopeningen van verschillend type en formaat (vooral getoogde en spleetopeningen, deels verdiept); hierin bevinden zich ijzeren en houten afsluitingen. Aan de contrescarpzijde zijn deze (nu aan het aardwerk grenzende) openingen dichtgezet. De toegangsopening, met iets getoogde latei in contrasterende natuursteen en met dubbele, houten deuren, bevindt zich aan de noordwestzijde. Boven de toegang '1847'.

De toegang komt uit op een cirkelvormige binnenplaats (lucht- en lichtkoker), waarop meerdere ruimten uitkomen. In de gevel zijn hier al dan niet verdiepte (rondboogvormige) gevelopeningen (met onder meer natuurstenen aanzetstukken) geplaatst. Deuren en afsluitingen ontbreken. De ronde binnenplaats van de toren strekt zich uit tot in de top van het bouwwerk. Deze kern van de toren is omgeven door een gewelfde, brede gang, die toegang geeft tot de straalsgewijze geplaatste overige ruimten, waarin van oorsprong onder meer logiesruimten. In de muren zijn verschillende boogvormige toegangs- en vensteropeningen onder dubbele strekken geplaatst. Gietijzeren ramen met bovenin straalsgewijze verdeelde lichten. De wanden binnen de toren zijn overwegend wit gesausd, met contrasterende plinten. IJzeren haken aan de plafonds voor het ophijzen van onderdelen van geschut.

Waardering

De TOREN van het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1841 - 1864, namelijk een voorbeeld van een toren als deel van een fort bij een rivieracces, uit de jaren 1847-1850, gebouwd naar inzichten van militair ingenieur J.G.W. Merkes van Gendt.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is relatief zeldzaam omdat het een van de weinige nog bestaande torens in Nederland is en het is representatief voor de ontwikkeling van dit forttype omdat het om militair-tactische redenen is voorzien van een beschermende contrescarp.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat talrijke kenmerkende onderdelen in exterieur en interieur behouden en herkenbaar zijn gebleven.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Waarnemingspost (B)

Functie

Monumentnummer*: 531774

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82972/58

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Acquoy Fort bij Asperen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Beesd L 1163

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

CONTRESCARP, WAARIN REMISE, BUSKRUIT- EN PROJECTIELENMAGAZIJN EN VULPLAATS als onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Toen in de jaren '60 en '70 van de 19de eeuw de kracht en de trefzekerheid van het geschut toenamen, waren in het bijzonder de torens van de forten al gauw niet meer bestand tegen het geweld. Er werden twee oplossingen toegepast: de hoogte van een aantal torens werd teruggebracht, wat ze als doelwit niet alleen minder zichtbaar, maar ook minder kwetsbaar maakte. Hiernaast zijn in een aantal gevallen gedeeltelijk rondom de torens contrescarps of contrescarpgalerijen aangelegd. Bij het Fort bij Asperen is gekozen voor een tegen de oostzijde van de toren gelegd aarden talud of contrescarp. Zo'n contrescarp bestaat uit een zware, metershoge gronddekking, die als bescherming tegen vijandelijk artillerievuur diende en de torens weer 'bomvrij' maakte. Het aanbrengen van aarddekkingen was een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van bomvrije gebouwen gesproken wanneer ze bestand te zijn werden geacht tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber. Vaak zijn in de contrescarps functionele ruimten uitgespaard.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

CONTRESCARP, WAARIN REMISE, BUSKRUIT- EN PROJECTIELENMAGAZIJN EN VULPLAATS als uitbreiding van het Fort bij Asperen, uitgevoerd in de jaren circa 1879-1880. De contrescarp van het Fort bij Asperen ligt, ongeveer half rondgaande, tegen de oostzijde van de toren en is aan de basis omstreeks 15 m breed. Aan de buitenzijde is de contrescarp gedekt door een circa zes meter dikke, hellende aardlaag. Het min of meer rechthoekig trapeziumvormige profiel van de contrescarp laat zich aan de beide bakstenen, kopse gevels of keermuren van de aardwerken goed herkennen. In de gevels zijn boogvormige toegangen aangebracht naar de erachter gelegen functionele ruimten. Boven de toegang in het linkse deel een sluitsteen met het jaar 1880. De contrescarp bevat remises met hieronder buskruit- en projectielenmagazijnen en een vulplaats.

Waardering

CONTRESCARP, WAARIN REMISE, BUSKRUIT- EN PROJECTIELENMAGAZIJN EN VULPLAATS is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een contrescarp aan een toren op een fort.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is zeldzaam en representatief omdat er niet veel contrescarpen tegen torens op forten zijn gebouwd en bewaard.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat talrijke kenmerkende onderdelen in exterieur en interieur behouden en herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531775

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	28 november 2014
Kadaster deel/nr	82972/46

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Acquoy	West Betuwe	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Acquoy	Fort bij Asperen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Beesd	L			1163
Beesd	L			1161

*Omschrijving***

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BETONNEN WACHTHUIS / WACHTGEBOUW als klein gebouwd onderdeel van het Fort bij Asperen. De toegang tot forten, kazernes en andere militaire werken en gebouwen werd gewoonlijk bewaakt vanuit een al dan niet versterkt wachthuis of wachtgebouw. Ook zijn fortwachterswoningen of poortgebouwen bij de ingang tot stand gekomen, al dan niet met gemengde functies. In een aantal gevallen zijn er specifieke wachtgebouwen gerealiseerd met uitzonderlijke kenmerken. Op het Fort bij Asperen is rond 1915 nabij de toegang een klein, schervvrij, betonnen wachthuis geplaatst. Het betreft een uniek exemplaar, dat bovendien als betonexperiment te boek staat.

Omschrijving

Vrijstaand BETONNEN WACHTHUIS / WACHTGEBOUW, uitgevoerd als een iets meer dan manshoog en min of meer rechthoekig betonnen bouwwerkje, met rechts van het midden van de voorzijde de toegang. Hierin een zware plaatijzeren deur met zwaar beslag en links hiervan een smalle in het gietbeton uitgespaarde horizontale kijkspleet. Het wachthuis werd beschouwd als een 'schervvrij' onderkomen.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

BETONNEN WACHTHUIS / WACHTGEBOUW is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden, als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw)

Het betreft hier een uniek voorbeeld van een betonnen wachthuisje uit het tweede decennium van de 20ste eeuw, dat tevens als betonexperiment bekend is.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en door ligging bij de toegang tot het fort.

* Het onderdeel is uniek omdat het een enig overgebleven voorbeeld is van militaire betonexperimenten voor seriematige fabricage van dit type weermiddelen.

* Het onderdeel is matig gaaf bewaard, maar laat zich door situering en ook qua functie goed herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

Monumentnummer*: 531776

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82972/52

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Acquoy Fort bij Asperen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Apartement aanduiding Grondperceel
Beesd L 1163

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Op verschillende locaties op het Fort bij Asperen bevinden zich GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P. De groepsschuilplaatsen Type P zijn volgens min of meer uniform of standaardontwerp in de jaren 1939-1940 op meerdere plaatsen in Nederland gebouwd. Het totaal aantal gebouwde exemplaren bedraagt circa 700, waarvan in de Nieuwe Hollandse Waterlinie ongeveer 570; het merendeel (ca. 400) hiervan bestaat nog. Het bouwprogramma van de groepsschuilplaatsen Type P was bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog niet afgerond en van een aantal exemplaren is bekend dat ze nooit zijn voltooid. Type P (vanwege de markante vorm ook wel 'de piramide' genoemd) is vermoedelijk het meest bekende type betonnen verdedigingswerk in Nederland. Het type kwam voort uit het zogenoemde VIS 77 (Voorschrift Inrichten Stellingen no. 77) uit 1928 en had onder meer als bestemming deel uit te maken van de verdediging van een aantal bestaande en nieuwe accessen, waaronder vooral (autosnel)wegen. De groepsschuilplaats Type P kwam gewoonlijk tot stand in de directe nabijheid van reeds bestaande of in dezelfde tijd gerealiseerde kazematten, geschutopstellingen, versterkingen of loopgraven. Doordat de loopgraven en andere (aard)werken later vrijwel overal zijn geëffend of gesloopt, liggen de betonnen schuilplaatsen tegenwoordig soms voor een deel beneden het maaiveld. De van oudsher geheel gesloten voorzijde of frontzijde van de groepsschuilplaatsen Type P was in veel gevallen gedekt door aardwerken die deel konden uitmaken van een glacis ter bescherming van de loopgraaf of een gedekte weg. Deze aardwerken zijn thans meestal niet meer aanwezig of nog slechts met moeite herkenbaar, maar met name op forten of in anderszins geaccidenteerd terrein zijn ze soms nog wel aanwezig. Er zijn talrijke exemplaren van het Type P gebouwd in inundeerbare gebieden, waarbij in een aantal gevallen een zichtbaar geworden paalfundering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

is toegepast; bij andere is een rondom uitstekende funderingsplaat of ook wel een trog tegen inundatiewater zichtbaar. De exemplaren op het Fort bij Asperen liggen tamelijk goed gedekt in of achter de aardwerken.

Omschrijving

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P zijn één bouwlaag hoge, gewoonlijk in gewapend, ca. 100 tot 180 cm dik gietbeton uitgevoerde, granaatvrije, militaire onderkomens, die beschutting konden bieden aan 10-12 manschappen infanterie / artillerie, bij dekkingsklasse W 12-15 of W 21-28. De groepsschuilplaatsen op het Fort bij Asperen behoren tot de zwaarste klasse. De groepsschuilplaatsen Type P zijn gebouwd op een rechthoekig grondplan, bij maten die uiteenlopen van ongeveer 5.50 x 7.20 x 4.70 m tot 6.50 x 8.20 x 4.90 (b x d x h). De zichtbare hoogte boven het maaiveld varieert echter. De beide blinde zijgevels en de keelzijde zijn tot op ongeveer 3.00 m hoogte verticaal uitgevoerd. Daarboven gaan deze gevels met een knik van ongeveer 45° naar binnen, om vervolgens over te gaan in een vlakke dekking. Rechts in de keelzijde is op plaatselijk verschillende hoogte boven maaiveld een (later al dan niet dichtgezette), meestal vierkante toegangsopening. De in zijn geheel verticale, gesloten frontzijde weerspiegelt de hoeken van 45° en eindigt dus als een 'afgeknotte puntgevel'. In een aantal gevallen zijn in de gevel(s) ijzeren haken of beugels meegegoten die konden dienen ter bevestiging van camouflagemateriaal. Een kenmerkend onderdeel bovenop de schuilplaats type P is de conische, betonnen 'uitlaat', die bestemd was voor toepassing van een periscoop. Deze periscopen zijn in de praktijk echter nooit aangebracht. Het interieur van de groepsschuilplaatsen Type P bestaat uit een korte gang (meestal met een betonnen keermuur of balustrade en gewoonlijk enkele neergaande treden) en een van daaruit naar links gerichte 'sluis' die afgrensbaar was door een (uit meerdere delen bestaande) zware, stalen deur. Via een tweede, vergelijkbare deur kon rechtsom een achterliggende, vrijwel vierkante ruimte worden bereikt, de echte schuilplaats. De toegang kon vanuit deze ruimte worden gedekt door een schietgat voor een geweer. De stalen deuren zijn echter zelden of nooit geplaatst en de ingangen zijn later vaak dichtgezet met baksteen en gepleisterd. De op ruim twee meter boven vloerniveau gelegen plafonds zijn vlak en rechthoekig. In een aantal gevallen zijn nog interieuronderdelen aanwezig, zoals (resten van) houten banken of een steun voor het handvuurwapen voor de bestrijking van de ingang. De exemplaren op het Fort bij Asperen liggen verspreid over het terrein langs de binnenzijde van de aardwerken en zijn voor een deel toegankelijk, maar soms zijn ze (grotendeels) bedekt door aarde.

Waardering

De GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P op het Fort bij Asperen zijn van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accessen (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw).

Het betreft hier onderdelen uit de jaren 1939 - 1940, namelijk gewapend betonnen groepsschuilplaatsen type P / Piramide, uitgevoerd in gewapend beton, deels (nog) met aarden dekking.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* De onderdelen zijn representatief (karakteristiek) omdat ze binnen een 19de-eeuws fort als onderdeel van een gedeconcentreerde verdedigingslijn zijn toegevoegd aan het bestaande fortificatiestelsel.

* De onderdelen zijn tamelijk gaaf bewaard en laten zich als gebouwde elementen meestal goed in het veld - en in dit geval ook op het fort - herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Monumentnummer*: 531777

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	28 november 2014
Kadaster deel/nr	82972/40

Woonplaats*	Gemeente*	Provincie*
Acquoy	West Betuwe	Gelderland

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Beesd	L			1163

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

HOUTEN LOODS als onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) bergruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Op het Fort bij Asperen is een nog bestaand, houten exemplaar thans in gebruik voor horecadoeleinden.

Omschrijving

Wit geschilderde HOUTEN LOODS, die aan de zuidwestzijde dicht tegen de toren is gesitueerd. De loods is rond 1880 gebouwd en meet ongeveer 25 x 8 meter. De loods wordt gedekt door een zadeldak met overstek, belegd met gesmoorde holle pannen. Er zijn enkele kleine dakramen en het gebouw heeft groen geschilderde houten windveren (met makelaar), kozijnen, deuren, met roeden verdeelde (schuif)ramen, luiken, enz. De gevels zijn opgetrokken uit rabatdelen. De westelijke langgevel is voorzien van een zestal vensteropeningen, die regelmatig over de gevel zijn verdeeld. Aan de hier tegenoverliggende gevel is een lagere aanbouw aangebracht. De kopse noordgevel bevat de toegang, die is voorzien van dubbele, opgeklampte deuren. Op zolderniveau een venstertje. De zuidgevel is blind.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

HOUTEN LOODS op het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing.

Het betreft hier een loods die dateert van rond 1880.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een grotendeels authentieke, op een verdedigingswerk ingerichte, houten loods.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering, alsmede vele onderdelen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie

Monumentnummer*: 531778

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82972/43

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Acquoy Fort bij Asperen

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Beesd	L			904
Beesd	L			905

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BETONNEN WAARNEMINGSPOSTEN als toegevoegde onderdelen van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Een van de belangrijke functies bij militaire operaties of werken was die van het waarnemen van eventuele (vijandelijke) bewegingen of acties. Hiertoe werden van oudsher uitkijkposten ingericht, waarbij een hoge positie, al dan niet verdekt of gedekt, favoriet was. Natuurlijke hoogten, allerlei torens, luchtballonnen en vliegtuigen zijn veelvuldig als zodanig gebruikt. Gedekte waarnemingsposten zijn in verschillende vormen toegepast, waarbij aarde en hout en uiteindelijk ijzer, steen en (gewapend) beton het meest betrouwbaar waren. Dit laatste materiaal is onder meer toegepast op het Fort bij Asperen, waar tijdens de Eerste Wereldoorlog en ook daarna met dit toen nog nieuwe materiaal is geëxperimenteerd. Gewapend beton is later op grote schaal toegepast en vaak ook als geïntegreerd onderdeel in de werken opgenomen. De waarnemingsposten konden worden verplaatst, wat thans ook is gebeurd met een exemplaar dat zich bovenop de toren bevond, maar dat nu - tijdens de restauratie van het fort - naast de belendende sluis is opgesteld en dat zich daar eind 2009 nog bevond.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

BETONNEN WAARNEMINGSPOSTEN van verschillende typen, elk voorzien van een horizontale kijkspleet. De waarnemingsposten bestaan uit kleine rechthoekige, betonnen ruimten, met een zich over één tot drie zijden uitstrekkende kijkspleet, die soms is gedekt door een vooruitstekend, hellend betonnen vlak. Tevens een of meer zonder overstek uitgevoerde waarnemingsposten, die zijn gedekt met in beton gegoten spoorstaven. De toegangen, thans zonder deuren, bevinden zich steeds aan de keelzijde. De waarnemingsposten werden beschouwd als 'scherfvrije' ruimten.

Waardering

BETONNEN WAARNEMINGSPOSTEN zijn van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden, als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw) c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw)

Het betreft hier zeldzame voorbeelden van gewapend betonnen waarnemingsposten van verschillend type uit het tweede decennium van de 20ste eeuw, die tevens als betonexperimenten hebben gediend.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * De onderdelen zijn zeldzaam of uniek omdat ze schaarse overgebleven voorbeelden zijn van militaire betonexperimenten voor seriematige fabricage van dit type weermiddelen.
- * De onderdelen zijn tamelijk gaaf bewaard, terwijl ze zich door situering - hoewel verplaatsbaar - en functie goed laten herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Waarnemingspost (B)

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531779

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	28 november 2014
Kadaster deel/nr	82972/37

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>		
Acquoy	West Betuwe	Gelderland		
<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Beesd	L			1161

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTWACHERSWONING als onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Omdat de meeste forten en andere (buiten de bebouwde kom gelegen) verdedigingswerken - wanneer er geen sprake was van mobilisatie of oefeningen - geen bezetting met militair personeel hadden, was er in veel gevallen een aparte woning of andersoortig onderkomen voor een beheerder of wachter. Soms had een dergelijk(e) woning of onderkomen tevens een andere functie, zoals die van brug- of sluiswachterswoning. In de toegepaste architectuur bestaat mede hierdoor geen uniformiteit; het gebruikte bouw materiaal varieert, maar is gewoonlijk baksteen of hout en ook het aantal bouwlagen verschilt. Ook voor wat betreft de locatie van een wachterswoning zijn geen duidelijke standaarden; sommige fortwachterswoningen liggen binnen de fortgracht, andere daarbuiten - soms zelfs op enige afstand van het fort. De huidige fortwachterswoning bij het Fort bij Asperen is een relatief late - vermoedelijk omstreeks 1930 gebouwde - toevoeging aan het complex, ter vervanging van het oorspronkelijke, in 1914 afgebroken exemplaar. Naast de woning een gemetselde schuur.

Omschrijving

De FORTWACHERSWONING van het Fort bij Asperen ligt aan de linkerzijde van de toegang van het fort. De bakstenen woning is een eenlaags bouwwerk op rechthoekige plattegrond, gedekt door een zadeldak belegd met gesmoorde, (opnieuw) verbeterde holle pannen. De goot vormt een klein overstek; in beide dakschilden een gemetseld rookkanaal. De zuidelijke langsegevel bevat een centrale toegang onder luifel, en links en rechts vensteropeningen met brede, dubbele draairamen onder door met roeden in vieren verdeelde bovenlichten. De kopse westgevel bevat op de begane grond twee vergelijkbare vensters met daartussen sporen van een wijziging van

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

de gevel (dichtzetten toegang); in de topgevel een vermoedelijk eveneens gewijzigd venster, waarin een drietal ramen. De oostelijke kopse gevel bevat links een met de andere op de begane grond vergelijkbare vensteropening en rechts een toegang. Noordelijke langsgevel kent vergelijkbare vensters. De vensters op de begane grond voorzien van geschilderde, houten luiken. Het interieur is niet bezocht.

Waardering

De FORTWACHERSWONING van het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden, als onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing.

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1925-1940, namelijk een militaire dienstwoning.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het voorbeeld is van een relatief late, op een verdedigingswerk ingerichte dienstwoning.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering, alsmede diverse elementen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531780

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82972/29

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Acquoy Fort bij Asperen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Beesd L 1161

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

STENEN SCHUUR bij de fortwachterswoning, als onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Omdat de meeste forten en andere (buiten de bebouwde kom gelegen) verdedigingswerken - wanneer er geen sprake was van mobilisatie of oefeningen - geen bezetting met militair personeel hadden, was er in veel gevallen een aparte woning of andersoortig onderkomen voor een beheerder of wachter. Soms zijn additionele gebouwtjes aanwezig, zoals schuren of loods. De huidige fortwachterswoning bij het Fort bij Asperen is een relatief late - vermoedelijk omstreeks 1930 gebouwde - toevoeging aan het complex, ter vervanging van het oorspronkelijke, in 1914 afgebroken exemplaar. De stenen schuur is in dezelfde trant en gelijktijdig bij de woning opgetrokken.

Omschrijving

STENEN SCHUUR aan de noordnoordoostzijde naast de fortwachterswoning van het Fort bij Asperen, beide aan de linkerkant van de toegang van het fort. De vermoedelijk rond 1930 gebouwde schuur is voorzien van een zadeldak dat is belegd met (opnieuw) verbeterde, gesmoorde holle pannen.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De STENEN SCHUUR naast de fortwachterswoning van het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden, als onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing.

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1925-1940, namelijk een bakstenen schuur.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het voorbeeld is van een relatief late, op een verdedigingswerk ingerichte schuur bij een dienstwoning.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering, alsmede diverse elementen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

Monumentnummer*: 531781

Status rijksmonument
Inschrijving register* 28 november 2014
Kadaster deel/nr 82972/33

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Acquoy West Betuwe Gelderland

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Beesd L 905

Omschrijving**

Cluster 67.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

NISSENHUT / OPSLAGGEBOUW / MAGAZIJN, als later toegevoegd onderdeel van een rond het midden van de 19de eeuw gebouwd klein, met aardwerken versterkt fort ter afsluiting en verdediging van inundatiewerken en van het rivieracces van de Linge. Nissenhutten of boogloodsen zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog uitgevonden door de Canadees P. N. Nissen en ze zijn vervolgens in verschillende varianten wereldwijd toegepast, ook voor niet militaire doeleinden. Dit exemplaar is vermoedelijk rond 1950 geplaatst en kan worden beschouwd als een van de laatste toevoegingen aan het werk. Het gebouw ligt nabij de sluis, ongeveer tegenover de toegang tot het fort en met de lengterichting van zuidwest naar noordoost. De Nissenhut werd (en wordt) vermoedelijk benut als opslaggebouw / magazijn.

Omschrijving

NISSENHUT / OPSLAGGEBOUW / MAGAZIJN, van omstreeks 1950, op het Fort bij Asperen is een eenlaags, voor wat de beide kopse gevels betreft, bakstenen bouwwerk op rechthoekige plattegrond (circa 12 x 5 m), gedekt door een uit metalen golfplaat vervaardigd halfroond dak. Beide kopgevels bevatten een toegangsopening onder bakstenen strek, met dubbele, houten deuren en ter weerszijden, aansluitend hieraan, een ongeveer vierkante vensteropening, voorzien van luiken. Boven de toegangen een ventilatierooster. Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

De NISSENHUT / OPSLAGGEBOUW / MAGAZIJN op het Fort bij Asperen is van algemeen belang vanwege:

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Cultuurhistorische waarden, als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en is toegevoegd aan: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw).

Het betreft hier een voorbeeld van een gemakkelijk te (ver)plaatsen, grotendeels van ijzeren golfplaten vervaardigde hal van een type dat sinds de uitvinding ervan op vele plaatsen en in talrijke functies is toegepast.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het een goed voorbeeld is van de toepassing van dit type hallen in een militaire functie.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat vorm en opslagfunctie nog goed herkenbaar en ook functioneel (kunnen) zijn.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie